

ટ્રેક નં. ૩૭ : વિકલ્પ-રાગ શુભ-અશુભભાવ-આસ્રવ વિષે

* બધા જ જ્ઞાનીઓ કહે છે કે રાગ અને જ્ઞાન જુદા છે. આ રાગ શું છે? રાગ કેવી રીતે છૂટે? શું શુભભાવથી મોક્ષ ન થાય? આવા બધા પ્રશ્નોના જવાબો તો અનુભવી પૂજ્ય બહેનશ્રી જ આપી શકે.

* માંગલિક

❁ ભક્તિ : અહિંચા અમારું કોઈ નથી, અમે આવી ચડ્યા પરદેશ,
આ વિભાવ દેશ એ દેશ નહીં મારો,
લાગે અમને પરદેશ, ઓ ભાઈયું લાગે અમને પરદેશ.

* પ્રશ્ન : રાગ કિસમેં પાયા જાતા હૈં?

● ઉત્તર : રાગ જીવમેં નહીં, જીવકા સ્વભાવ નહીં, પર પરિણમન અશુદ્ધ, અશુદ્ધ પર્યાય હોતી હૈ. જીવમેં રાગ નહીં હોતા. ઐસા સ્વભાવ નહીં હૈ, ઈસમેં કર્મ નિમિત્ત હોતે હૈ ઔર વિભાવ પરિણતિ—જૈસે સ્ફટિક હોતા હૈ વૈસે સ્ફટિક તો શુદ્ધ નિર્મળ હોતા હૈ ઉસકે સામને લાલ, કાળા ફૂલ આયે તો સ્ફટિકકી ઐસી પર્યાય હોતી હૈ. ઉસકા મૂળ સ્વભાવ નહીં હૈ. ઐસે અશુદ્ધતા જીવમેં હોતી હૈ પર્યાયદૃષ્ટિસે, દ્રવ્યમેં નહીં હૈ. દ્રવ્યમેં રાગ નહીં હોતા. પર્યાયમેં હોતા હૈ. જીવકી અશુદ્ધ પર્યાય હોતી હૈ. પર્યાયમેં રાગ હોતા હૈ. દ્રવ્યમેં નહીં હોતા. ૧.

* પ્રશ્ન : તો પર્યાય તો જીવકી હી હૈં?

● ઉત્તર : જીવકી-ચેતનકી પર્યાય ઔર કર્મકા નિમિત્ત હૈ ઈસલિયે કોઈ અપેક્ષાએ જડકી કહનેમેં આતે હૈ. પણ પરિણમન જીવ કરતે હૈ, તો જીવકી અશુદ્ધ પર્યાય હોતી હૈ, (જીવકી અશુદ્ધ પર્યાય હોતી હૈ,) પર્યાય તો પલટ જાતી હૈ. ૨.

* પ્રશ્ન : વો તો ક્ષણમાત્ર હોતી હૈં

● ઉત્તર : ક્ષણિક હોતી હૈ, જીવકી અશુદ્ધ પર્યાય હોતી હૈ ક્ષણિક ક્ષણમાત્ર. ૩.

* प्रश्न : ज़वकी अशुद्ध पर्यायमें राग होता है. (अशुद्ध पर्यायमें. शुद्ध पर्यायमें नहीं.) अज्ञानी उसे मानता है की मैं राग करता हूँ?

● उत्तर : हा! अज्ञानी मानता है की राग मेरेमें होता है, और मेरे स्वभावमें होता है. मैं अेक हो जाता हूँ. मैं रागी हो गया, मैं द्वेषी हो गया, मैं कोधी हो गया अैसा मानते है, पण मूण स्वभाव अैसा रागी, द्वेषी, कोधी नहीं होता. स्वभाव तो ँसका शुद्ध निर्माण है. पर्याय पलट जाती है. उसका भेदज्ञान करे तो उसमें शुद्ध पर्याय प्रगट होती है. ४.

* प्रश्न : तो ज्ञानीकी पर्यायमें भी और अज्ञानीकी पर्यायमें भी राग होता है. अज्ञानी उसका अपनी मान लेता है? और ज्ञानी?

● उत्तर : ज्ञानी उसको अपनी नहीं मानता. उसे अस्थिरता होती है. उसकी श्रद्धामें नहीं लुई है पर अैसा भेदज्ञान रहता है ज्ञानीको तो कि मैं तो ज्ञाता, ज्ञायक, ज्ञायक. ज्ञाताकी परिणामन रहती है और अल्प अस्थिरता रहती है. पर्यायमें अल्प अस्थिरता, और अज्ञानी अपना मान लेता है—रागको 'मेरा है'. ँसमें ज़वकी अशुद्ध पर्याय होती है, राग-ज़वकी अशुद्ध पर्याय. कर्मका निमित्त, ज़वकी अशुद्धपर्याय है, ज़वका स्वभाव नहीं है. अपना स्वभाव नहीं है, ँसदिये उसको कर्मकी कडनेमें आते है, पण होता है येतनकी पर्यायमें, ँसका भेदज्ञान करे कि 'मैं अैसा नहीं हूँ, अशुद्ध नहीं हूँ, मैं तो शुद्धात्मा—शुद्ध द्रव्य हूँ,' अैसा भेदज्ञान करनेसे पडले येतन्यकी स्वानुभूति होती है और वो छूट जाता है. अल्प अस्थिरता रहती है ज्ञानीको गृहस्थाश्रममें, अल्प अल्प राग रहता है. स्वरूपाचरण चारित्र होता है, अल्प राग रहता है, वड भी ज़ब लीनता बढती है, स्वानुभूति बढती है, तो वड भी छूट जाता है. ५.

❀ બહેનશ્રી : આત્મા કાંઈ જ્ઞાયક પોતાનું સ્વરૂપ છોડીને કાંઈ કાલીમા રૂપે કે રાગરૂપે થાતો નથી પણ પરિણમે છે પોતે પાછો સ્ફટિક જેમ પરિણમે છે. રાગનો કર્તા અનાદિથી કોણ કરાવે? પોતે કરે છે પોતાના પુરુષાર્થની મંદતાએ પોતે કરે છે. પુદ્ગલ નિમિત્ત છે અને રાગની પર્યાય—અશુદ્ધ પર્યાય એ જીવ પોતે એકત્વબુદ્ધિથી કરી રહ્યો છે અનાદિથી. કાંઈ પુદ્ગલ કરાવતું નથી અને પોતે કરે છે. ૬.

* પ્રશ્ન : (રાગ) થાય છે તો જીવના પરિણામમાં?

● ઉત્તર : હા! તે જીવનાં પરિણામમાં થાય છે. પુદ્ગલ દ્રવ્ય એનું નિમિત્ત છે. જીવના પરિણામમાં થાય છે રાગ. ૭.

* પ્રશ્ન : દ્રષ્ટાંતમાં એમ લઈએ તો લાલપણું તે ફૂલનો સ્વભાવ આવે છે ને સ્ફટિકમણિમાં એ એનું ઝલકે છે.

● ઉત્તર : ઝલકે છે એમાં, પણ સ્ફટિકની યોગ્યતાથી ઝલકે છે. સ્ફટિકની યોગ્યતાથી એ પરિણમે છે. લાલ અને લીલા ફૂલ છે એ પરાણે એમાં પ્રતિબિંબ થાતું નથી. તો બીજા નીવડ વસ્તુમાં પણ થાવું જોઈએ. લોઢામાં કે એમાં. એમાં નથી થાતું, જેનો સ્વભાવ છે પ્રતિબિંબ રૂપ પરિણમવાનું, જેની યોગ્યતા છે, એનામાં એ થાય છે. જેમાં એવી પુરુષાર્થની મંદતા છે. તે પોતે એવી મંદતાએ પોતે રાગરૂપે પરિણમે છે. એમાં પણ જડ રાગ અને ચેતન રાગ એમ બે ભેદ છે એના. જીવ ક્રોધ અને જડ ક્રોધ એમ કહેવાય છે. ૮.

❀ બહેનશ્રી : ક્રોધરૂપે એ પુદ્ગલ કાંઈ ક્રોધી થાતું નથી પણ એને જડ ક્રોધ અને જીવનો ક્રોધ કહેવાય છે. ચેતનનો પણ ક્રોધ કહેવાય છે. જડ ક્રોધ અને જીવ ક્રોધ બે ભેદ છે એના. શાસ્ત્રમાં આવે છે. ૯.

* પ્રશ્ન : આવે છે સમયસારમાં કે રાગી તો પુદ્ગલ છે. વ્યવહારે જીવના પરિણામ કહેવાય ?

● ઉત્તર : પુદ્ગલ છે. એટલે જીવનો સ્વભાવ રાગ નથી.

રાગી પુદ્ગલ છે એટલે એ રાગ એ તો પુદ્ગલ એકાંતે છે એમ નથી. એકાંતે પુદ્ગલ જ છે, જીવનું કાંઈ છે નહીં એમ નહીં. વ્યવહારે. એટલે એ જીવ કાંઈ કરતો જ નથી અને એકાંતે શુદ્ધ જ છે. તો પછી મોક્ષ શેનો? તો એને કેવળજ્ઞાન થવું જોઈએ. તો એને શુદ્ધતાનું વેદન હોવું જોઈએ. શુદ્ધતાનું વેદન તો છે નહીં. અને દ્રવ્યદૃષ્ટિએ શુદ્ધ છે પણ પર્યાયમાં રાગની પરિણતિ પોતે કરે છે. દ્રવ્યદૃષ્ટિએ એમ કહેવાય કે પુદ્ગલ-રાગ એ પુદ્ગલ છે. રાગ ને જડ કીધો દ્રવ્યદૃષ્ટિની અપેક્ષાએ પણ પર્યાય અપેક્ષાએ જીવમાં-ચૈતન્યમાં એ પરિણતિ થાય છે. રાગની પરિણતિ દ્રવ્યદૃષ્ટિએ પુદ્ગલ છે, પર્યાય અપેક્ષાએ પર્યાય નથી જ એમ નથી, કાંઈ અશુદ્ધ પર્યાય થાતી જ ન હોય તો, શુદ્ધતાનું વેદન થાવું જોઈએ. શુદ્ધતાનું વેદન કાંઈ થાતું નથી. પર્યાયદૃષ્ટિએ જીવ પોતે રાગનો કર્તા થાય છે અજ્ઞાન અવસ્થાએ. ૧૦.

* પ્રશ્ન : જીવકી અનંત શક્તિમેં કોઈ એસી શક્તિ નહીં હૈ કિ જિસસે રાગ હો ફિર ભી રાગ તો હોતા હી રહતા હૈ?

● ઉત્તર : પરદ્રવ્ય રાગ કરાતા નહીં હૈ. ૧૧.

* પ્રશ્ન : કર્મ તો રાગ કરાતા નહીં હૈ?

● ઉત્તર : કર્મ તો રાગ કરાતા નહીં હૈ. ૧૨.

* પ્રશ્ન : તો આત્મા (રાગ કરતા હૈ?)

● ઉત્તર : આત્મા પોતે પોતાના પુરુષાર્થની મંદતાથી રાગરૂપ થાય, ઈસમેં વૈભાવિક શક્તિ હૈ. વિભાવ પરિણતિ એસે ચેતનમેં હોતી હૈ. કોઈ કરાતા નહીં, કર્મ તો નિમિત્ત હૈ, એવી વિભાવરૂપની યોગ્યતા ચેતનમેં હૈ, તો પુરુષાર્થકી મંદતાસે વહ નિમિત્તસે જોડાતા હૈ, વિભાવ હોતા હૈ, સ્વભાવ તરફ પલટો ખાય તો-સ્વભાવ તરફ પણ પોતાનો પલટી શકે છે. અને વિભાવ તરફ જાય તો વિભાવ થવાની યોગ્યતા ચેતનમાં છે એટલે કે વિભાવ પોતાના પુરુષાર્થની મંદતાએ થાય છે. કોઈ કરાવતું નથી. ૧૩.

* प्रश्न : शक्ति व ज्ञानमें ऐसी है? (राग करनेकी?)

● उत्तर : विभावकी योग्यता है कि विभाव डोवे पुरुषार्थकी मंदतासे. कराता कोई नहीं है. सब स्वतंत्र है. अपने आप स्वमें जाय तो स्वकी पर्याय प्रगट होती है. ज्ञायकको पीछाने, तो ज्ञायक तरङ्गी पर्याय होती है. ज्ञायककी पर्याय और विभाव. पर तरङ्ग दृष्टि करता है तो विभावकी पर्याय होती है. उपादान अपने अपनेका है. ऐसा अे स्वभाव नहीं है कि विभाव होता है वड पुरुषार्थकी मंदतासे होता ही रहता है. पलट जाता है पीछे. १४.

* प्रश्न : राग आते रहते हैं. परेशान करते हैं हमें.

● उत्तर : रागभाव आवे. फिरसे पुरुषार्थ करे, उसका जोर यलने न दे. आत्मा तरङ्गी पुरुषार्थ करे तो आस्रवका जोर यलता नहीं है. अनादिकालसे भीयमें आता है तो उसका जोर नहीं यलने दे. आत्माका वारंवार उग्र पुरुषार्थ करे तो डो सकता है. आहुं (वधारे) आवडी जाय, आहु (वधारे) शीभी जाय ऐसा नहीं है. ऐसा विचार करे. प्रयोजनभूत तत्त्व अे जाणे तो भीतरमें डो शकता है. आत्माका स्वभाव और विभावका स्वभावको भिन्न करके, ये ज्ञायकका स्वभाव है. प्रज्ञाधीणी द्वारा ऐसा भेद करके 'में ज्ञायक हूं, यड में नहीं हूं, यड विभाव है ये मेरा स्वभाव नहीं है'—ऐसा उग्र पुरुषार्थ करके सब ग्रहण कर ले, भीतरमें ज्ञायककी परिणति प्रगट कर ले तो डो सकता है, मेरा द्रव्य, गुण सब मेरा भिन्न है. उसका—विभावका द्रव्य, गुण, पर्याय भिन्न है उसका भेदज्ञान करे. द्रव्य उपर दृष्टि करे तो डो शकता है. १५.

* प्रश्न : माताजु! विकल्प के समय पुरुषार्थ अलग करता है, के विकल्प ही साथ रहेगा?

● उत्तर : विकल्प तो, जब निर्विकल्प नहीं होता है तो विकल्प तो विकल्प होता है, पर विकल्पमें उसकी जो भावना है वड भावना की उग्रता करके ज्ञान अपनी तरङ्ग दिशा बदल करके ज्ञायकको ग्रहण

કરતે વિકલ્પ ગૌણ હો જાય. વિકલ્પ છૂટતા નહીં. વિકલ્પ તો જબ નિર્વિકલ્પ દશા હોવે તબ છૂટતા હૈ. પણ વિકલ્પકો ગૌણ કરકે જ્ઞાન અપનેકો ગ્રહણ કરતા હૈ. અપની તરફકી રુચિ જિસકો લગે વહ જ્ઞાન અપની તરફ જાકર જ્ઞાયકકો ગ્રહણ કરતે હૈ. ૧૬.

* પ્રશ્ન : જ્ઞાની જીવ છે એને ભેદજ્ઞાન છે, છતાં એને રાગદ્વેષ તો થાય છે. તો પછી રાગદ્વેષ ક્યા પ્રકારના છે એના? અને આત્મા પોતે પાછો કઈ રીતે વળી અને આત્મામાં પાછો લીનતા કહે છે?

● ઉત્તર : જ્ઞાની છે એને ભેદજ્ઞાન છે, એ રાગથી છૂટો પડી ગયો છે. બધા વિકલ્પથી છૂટો પડી ગયો છે. એને આત્માનું જ્ઞાન છે અંદર, આત્મા એણે ગ્રહણ કરેલો છે. ક્ષણે ક્ષણે પરિણતિમાં આત્મા જ એને વર્ત્યા કરે છે. એને આત્મા ઉપર જ દૃષ્ટિ છે. આ શરીર ઉપર દૃષ્ટિ નથી. કોઈ વિકલ્પ પર દૃષ્ટિ નથી. એની દૃષ્ટિ એક આત્મા ઉપર જ છે. તો પણ એની અધૂરી દશા છે કે આત્મામાં અંદર લીન નથી. લીનતા પૂરી નથી. એ અંદર સમાય જાય આત્માને આત્મામાં એટલી લીનતા નથી. પણ એને આત્મા ઉપર દૃષ્ટિ એમ ને એમ નિરંતર રહે છે. આત્માની જ્ઞાયકધારા એમ ને એમ હોય છે. પણ અંદર લીનતા પૂરી નથી ને એટલે બહાર ઉપયોગ જાય છે. ઉપયોગ બહાર જાય છે ને? એટલે એને અલ્પ રાગદ્વેષ થાય છે, એને રસ નથી પણ રાગદ્વેષ અંદર—એ ગૃહસ્થાશ્રમમાં હોય છે એટલે અલ્પ રાગદ્વેષ થાય છે પણ એ મર્યાદામાં થાય છે. મર્યાદા બહાર નથી. અલ્પ થાય છે. કોઈ કુટુંબમાં, કોઈ એવા કોઈ કારણે આવી પડે. કોઈ અન્યાય, ન્યાય પૂરતા—એવી જાતના રાગ દ્વેષ એને થાય છે. પણ એ બહુ મર્યાદામાં હોય છે. મર્યાદા બહાર નથી હોતા. એને રસ છૂટી ગયો છે કે ‘અરેરે! આમ મારે જોડાવું પડે છે, હું બહાર આવી જાઉં છું. મારા આત્મામાં લીનતા નથી પૂરી, આત્મામાં રહી શકાતું નથી, એટલે આ બહારમાં ઉપયોગ જાય છે, વિકલ્પ આવે છે. કુટુંબના, કોઈ વ્યાપારના, કોઈ ધંધાના એમાં ક્યાંય

અન્યાય થાતો હોય એવી જાતનું કાંઈ હોય તો એને રાગ ને દ્વેષ ને એવું થાય છે. બહારમાં શુભભાવમાં જોડાય. દેવ, ગુરુ, શાસ્ત્રની ભક્તિમાં, જિનેન્દ્ર દેવ, ગુરુ, શાસ્ત્રમાં એમાં જોડાય, કુટુંબના કોઈ કારણોમાં જોડાય તો એને અલ્પ રાગદ્વેષ થાય પણ એને રસ નથી અંદર. તેવો તીખો રસ નથી. એટલે એને એવા અન્યાયના રાગદ્વેષ થાતા નથી. મર્યાદામાં થાય છે પણ તે જો આત્મા પૂરા લીન થઈ જાય. વારંવાર લીનતા કરે તો એને આગળ જાય તો પછી તે કુટુંબનો ને બધો રાગ છૂટી જાય. વ્યાપાર, ધંધાનો, પૈસાનો, શરીરનો બધો રાગ છૂટી જાય, શરીરની અનુકૂળતા હોય, પ્રતિકૂળતા હોય, આહારનો, પાણીનો બધો રાગ છૂટી જાય તો એ મુનિ થઈ જાય છે. પછી તો આત્મામાં લીન-વારંવાર લીનતા જ કરે છે. જંગલમાં રહે છે. એવું થઈ જાય છે, પછી બધો રાગ છૂટી જાય છે અંતરથી એટલે બસ! આત્મામાં લીનતા કરવા માટે, આત્માનું ધ્યાન કરવા માટે અંદરમાં વયા (ચાલ્યા) જાય છે. આ ગૃહસ્થાશ્રમમાં ઉભા હોય છે એટલે કોઈ એવા રાગ શરીર સંબંધી, કુટુંબ સંબંધી એવા એવા રાગ એને અલ્પ થાય છે પણ રસ નથી એને અંદરથી, પણ અંદર એ આત્માની ધારા ચાલુ જ રહે છે. કોઈ કોઈ વાર આત્મામાં લીન પણ થઈ જાય છે. પણ એ કાયમ લીન રહી શકતા નથી એટલે બહાર જાય, બહાર ઉપયોગ આવે છે. એટલે એને રાગદ્વેષ અલ્પ—એવા તીખા નથી, આ રસ વગરના થાય છે. એવા ફોતરા જેવા, તુચ્છ જેવા—એકદમ છૂટી જાય એવા. જ્ઞાયકની ધારા અંદર ચાલુ જ રહે છે ભેદજ્ઞાનની, કાયમની. ‘હું આ જુદો જ છું. આ સ્વરૂપ મારું નથી, આ રાગદ્વેષ મારું સ્વરૂપ નથી. આ શરીર તે હું નથી. આ કુટુંબ તે આ બધા કોઈ નહીં આ બધા પર દ્રવ્યો છે’. બધું અંદર જ્ઞાન અંતરમાં. બોલવા માત્ર નહીં, એને અંતરથી રસ છૂટી જાય છે. બધા ઉપરથી, શરીર ઉપરથી, બધા ઉપરથી રાગ છૂટી જાય છે. ધનસંબંધી બધો રાગ છૂટી ગયો છે. અંતરમાં એકદમ નિર્લેપ છે.

પણ એ ગૃહસ્થાશ્રમમાં ઉભા હોય છે. એટલે રાગ છે. પણ આ ક્ષણે છૂટી જવાતું હોય તો આ કોઈ જોઈતું નથી એવું અંતરમાં. પણ એવો પુરુષાર્થ નથી ઉપડતો એટલે એમાં ઉભા હોય છે. ‘આ મારું સ્વરૂપ નથી. આ મારું સ્વરૂપ નથી, આમા ક્યાં બહાર જવાય છે.’ કષાયો બધા છૂટી ગયા છે. અલ્પ રહ્યા છે. રાગદ્વેષ હોય છે. એ એવા ચીકણા ન હોય કે ન છૂટે, આ તો એને ભેદજ્ઞાનપૂર્વકના છે. એકદમ છૂટી જાય છે. ૧૭

* પ્રશ્ન : ત્રીસરી ભૂમિકા?

● ઉત્તર : ત્રીસરી અમૃતકુંભ ભૂમિકા. શુદ્ધાત્માકી ભૂમિકા. વો પ્રગટ હો મોક્ષ. મોક્ષ માર્ગ પર હૈ. તો ભી શુભભાવ બીચમે આતા હૈ, શ્રદ્ધા એસી રહતી હૈ કી પુણ્યબંધકા કારણ હૈ, તો ભી શુભભાવ બીચમે આતા હૈ. ઊંચે ઊંચે ચઢનેકો કહતે હૈ. તેરેકો શુદ્ધાત્મા અમૃતકુંભ ભૂમિકામે, એટલે અશુભમે જાનેકો નહીં કહતા, પર શુભ બીચમે આતા હૈ, તો ત્રીસરી ભૂમિકા, ઉસકા ધ્યેય, દૃષ્ટિ કરો. જ્ઞાન, આચરણ સબ ઉસકા હૈ, બીચમે શુભભાવ આતા હૈ, ગૃહસ્થ છે એસે પાત્રતામે હૈ, મુનિકો તો શુદ્ધસ્વરૂપ પરિણમન તો ક્ષમા, આર્જવ, માર્દવ, શુદ્ધ પર્યાયરૂપે શુભભાવ મુનિકો ભી હોતા હૈ પંચમહા-વ્રતના. ૧૮.

* પ્રશ્ન : શુભભાવની મર્યાદા એને ખ્યાલમાં આવી ગઈ છે? (મુનિને)

● ઉત્તર : ખ્યાલમાં આવી ગઈ છે. ૧૯.

ભક્તિ : પુણ્ય તે શુભ ને પાપ અશુભ (૨)
એવી ભ્રાન્તિમાં તું રહે ના,
જીવલડા જાગી ને જો તું મોહ નીંદથી,
ઈષ્ટમાં રાગ કરે, અનિષ્ટમાં દ્વેષ (૨)

ગતિયોના બાંધે બંધન, જીવલડા જાગીને જો તું મોહ નીંદથી.

* પ્રશ્ન : વિભાવને તે જ્ઞાની કાળા ઝેર જેવો સમજતો હોય

છે, આવે ખરો, તે વિભાવ આવે ખરો પણ...

● ઉત્તર : અંતરમાં આત્મા અને બહારમાં શુભભાવમાં દેવ, ગુરુ, શાસ્ત્ર જ હોય, બીજું કાંઈ ન હોય. ૨૦.

* પ્રશ્ન : (રાગમાં) આકુળતારૂપ નથી લાગતું. (તો શું કરવું?)

● ઉત્તર : વિચાર કરે તો લાગે. એમાં સુખ લાગ્યું છે માટે આકુળતા લાગતી નથી. આકુળતા છે જ એમાં. જેમાં સુખ નથી એમાં સુખ માન્યું એટલે આકુળતા નથી લાગતી, આકુળતા જ ભરેલી છે. જેમાં એની કર્તાબુદ્ધિનું 'આ કરું ને તે કરું,' અંતરમાં જુએ ઝીણો થઈને તો આકુળતા જ છે. આકુળતા સિવાય કાંઈ નથી. સ્થૂળ દૃષ્ટિથી એને સુખબુદ્ધિ લાગે છે. ઝીણો થઈને જુએ તો બધે આકુળતા જ છે. એ બધી વિભાવની—સંકલ્પ વિકલ્પની ઘટમાળ બધી આકુળતાથી જ ભરેલી છે. એકલો (જીવ) નિરાકુળ લક્ષણ, જ્ઞાન લક્ષણ તે શાંત, અને શાંત સ્વભાવથી ભરેલો છે. આ બધું આકુળતા છે, આકુળતા નહીં લાગવાનું કારણ પોતે એમાં સુખબુદ્ધિ માને છે. ભ્રાંતિ થઈ ગઈ છે અનાદિની, સૂક્ષ્મતાથી જુએ તો તે જુદા જ છે. ૨૧.

* પ્રશ્ન : સમયસારમાં એક વખતે આવે કે રાગ જડનો ભાવ છે, એક વખત જીવનો ભાવ છે એમ આવે તો શાંતિથી વિચારે નહીં તો એ પકડી શકાતું નથી.

● ઉત્તર : જેમ સ્ફટિક નિર્મળ છે એમાં પ્રતિબિંબો પડે છે. એમ આત્મા નિર્મળ છે એમાં પ્રતિબિંબો બધા લાલપીળા પડે. ઓલા નિમિત્ત તરફથી છે. ઓલા નિમિત્તની તરફથી વિભાવ થાય. એ તારા પુરુષાર્થની મંદતાથી થાય. આત્મા તો નિર્મળ છે. એમ આત્મામાં ગુણના ભેદ પડે કે આત્મામાં. જ્ઞાન છે, આ તો વિભાવના ભેદ પડ્યા. પણ ઓલું તો આત્મામાં એમ સ્ફટિક ધોળુ છે. સ્ફટિક પ્રકાશવાળું છે. એમ આત્મા નિર્મળ છે. પાછા તારા જ્ઞાન વડે દ્રવ્યમાં

ને દ્રવ્યમાં તારા વસ્તુમાં ભેદ પડ્યા. એમાંય તું અખંડ દૃષ્ટિ કર. ઓલા તો રાગના ભેદ પડ્યા. રાગને ઝેર કીધો. આ તો ગુણના ભેદ પડ્યા. એમાંથી ય તારી દૃષ્ટિ તો અખંડ ઉપર જ કર. એવી રીતે ગુણસ્થાનના ભેદ પડ્યા કે, કેવળજ્ઞાન ને, મતિજ્ઞાન ને, શ્રુતજ્ઞાન ને, જ્ઞાન તો બધા આત્મામાં પ્રગટ થાય તો એમાં ભેદ ઉપર દૃષ્ટિ નહીં કર, પણ દૃષ્ટિ અખંડ ઉપર કર, પણ જ્ઞાન બધાનું કર પાછું એ નિશ્ચય વ્યવહાર સંધિ એવી છે કે એમાં બરાબર સમજે તો જ થાય એવું છે. ૨૨.

* પ્રશ્ન : સમસ્ત જ્ઞાનીયોંકા અભિપ્રાય હૈ, દ્રવ્ય સામાન્યકો લક્ષ્મં લો, દ્રવ્ય સામાન્યકે લક્ષ્મં લો. દ્રવ્ય સામાન્યકો લક્ષ કરે તો કરનેકા જો ભાવ હૈ વહ વિકલ્પ હૈ એસા લગતા હૈ, 'કરો', કરનેકા ભાવ તો વિકલ્પ હૈ. વો અતિન્દ્રિય આનંદકા વેદન વહ કરનેમં કૈસે આવે ?

● ઉત્તર : ઉપદેશ તો એમ આવે ને! ઉપદેશ કાંઈ એસે આતે હૈ? 'કરો', એસે પુરુષાર્થ કરો. એસે સાધકદશા કરો, એસે દૃષ્ટિ કરો, એસે નિર્વિકલ્પ સ્વાનુભૂતિ કરો એમ આવે. ઉપદેશમં ક્યા હોતા હૈ? ઉપદેશ એમ કરો આવે, કહેવાનું એમ છે કે નિર્વિકલ્પ સ્વાનુભૂતિમાં વિકલ્પ તૂટી જાય છે, તો સહજ પરિણતિ થાય છે એમ તું બરાબર જ્ઞાન કરીને સહજરૂપે પરિણમી જા. એમ કે 'કરો, કરો' તે તો પુરુષાર્થ પ્રેરક વાક્ય તો એમ જ હોય ને? પુરુષાર્થની પ્રેરણા, ઉપદેશમં ક્યા હોતા હૈ? એસે વિકલ્પ તોડ દે. એસે સ્વરૂપ તરફ ઉપયોગ કર. સ્વરૂપ તરફ દૃષ્ટિ કર, એમ પુરુષાર્થની વાત આવે. પુરુષાર્થ વગર કૈસે હોતા હૈ? 'કરો, કરો' એટલે વિકલ્પ તો સાથે હોય છે પણ કહેવાનો આશય ગ્રહણ કરવાનો કે તું સહજપણે અંતરમાં પરિણમી જા. વિકલ્પ તો સાથે—કર્તૃત્વ તો કરવાનું તો વચ્ચે આવે છે. વિકલ્પ કે 'હું આમ કરું, હું આમ કરું, હું જ્ઞાન તરફ ઉપયોગ કરું, હું જ્ઞાતા છું' એમ. પણ એ કરવાની બુદ્ધિ વચ્ચે આવે

પણ તું સહજ પરિણમી જા એમ કહેવાનો આશય છે, તેમ આશય ગ્રહણ કરી લેવાનો. કહેવામાં તો એમ જ આવે 'તું આમ કર'. પોતાની ભાવનામાં એમ આવે કે 'હું સ્વરૂપ તરફ દૃષ્ટિ કરું, હું આમ કરું' ભાવનામાં એમ આવે, પણ સહજ દશા છે. હું સહજ કેમ પરિણમી જાઉં એમ ભાવના એમ રહે પણ વચ્ચે પુરુષાર્થના 'કરું કરું' તો એમ વિકલ્પ તો વચ્ચે આવ્યા વગર રહેતા જ નથી. વિકલ્પ તો વચ્ચે આવે જ છે. સહજ ઉપર દૃષ્ટિ કરવાની. હું કેમ સહજ પરિણમી જાઉં? કેમ સહજ દશા પ્રગટ થાય? એમ એ વચ્ચે આવે છે. એમ સહજ નથી થઈ જાતું. એમ ભાવના આવ્યા વગર કે 'હું આમ ભાવના કરું, દૃષ્ટિ પ્રગટ કરું, જ્ઞાન, ચારિત્ર દશા પ્રગટ કરું, એમ ભાવના આવ્યા વગર કાંઈ સહજ થાતું નથી. સહજને અને પુરુષાર્થની ભાવનાને સંબંધ હોય છે. બેઉ સાથે હોય છે. એમ 'કરું કરું' એમ વિકલ્પ સાથે, સહજ ઉપર પોતે પરિણતિ પ્રગટ કરીને સહજ જ પરિણમી જાય છે. એમ સહજને અને પુરુષાર્થને સંબંધ હોય છે. ૨૩.

* પ્રશ્ન : દેહરૂપ પરદ્રવ્ય એવા જે ઉપાધિરૂપ વિભાવભાવ. ઇત્સર્મે ક્યા લેના, ઇત્સકા વાચ્ય ક્યા?

● ઉત્તર : સ્વભાવ આત્માનો છે તે શુદ્ધતાથી જ ભરેલો છે. શુદ્ધતાથી ભરપૂર હૈ. વિભાવ ભાવ તો જ્ઞેય હૈ, યે જ્ઞાયક હૈ, વિભાવભાવ ઉપાધિરૂપ હૈ. એ ઉપાધિભાવસે ભિન્ન હૈ આત્મા. ઈત્સકા ભેદજ્ઞાન કરકે, વહ સ્વભાવસે 'મૈં શુદ્ધાત્મા હૂં' એસી દૃષ્ટિ કરકે શુદ્ધ પર્યાય પ્રગટ કરના એ આત્માકા સ્વભાવ હૈ. શુદ્ધ, શુદ્ધ દૃષ્ટિકા શુદ્ધ પર્યાય પ્રગટ કરના ઓર વો તો વિભાવ ભાવ હૈ. વિભાવસે ભેદજ્ઞાન કરના એ અપના સ્વરૂપ. 'જ્ઞેયસે એકત્વબુદ્ધિ તોડકર ભેદજ્ઞાન કરના, ભેદજ્ઞાન કરકે અપને સ્વરૂપમેં દૃષ્ટિ કરકે શુદ્ધ પર્યાય પ્રગટ કરના. એકત્વબુદ્ધિ જ્ઞેયકે સાથમેં તોડ દેના, એકત્વબુદ્ધિ હૈ વહ એકત્વબુદ્ધિ વિભાવભાવકે સાથ હૈ, વહ

अेकत्वबुद्धि डो रडी डे, वड अेकत्वबुद्धि तोड डेना. 'में शोय डूं, में शायक डूं'. शायक तरङ्ग डेष्टि करके उसका डेदशान करना, वड शुद्धात्मामें डेष्टि करनेसे ँसमें परिणति प्रगट करनेसे शुद्ध पर्याय प्रगट डोती डे. २ॡ.

* प्रश्न : 'में आत्मा डूं', अे विकल्प उपाधि डे?

● उत्तर : 'में आत्मा डूं, ये विकल्प डी उपाधि डे, विकल्प डी राग डे, में डूं आत्मा' डीयमें विकल्प आते डे, तो में डैतन्य शान, शान शान को ग्रडण करे. डीयमें विकल्प आये वगर रडेते नडीं. शायकको ग्रडण करना और विकल्पको गौण करना—'में निर्विकल्प तत्व डूं'. शान शानमें स्थिर डो शोये. तड स्वानुडूति, निर्विकल्प दशा डोवे तड विकल्प डूटता डे, विकल्प डेडे तो डूटता नडीं उसका डेदविशान डोता डे. २ॢ.

* प्रश्न : विकल्प उपाधि डे?

● उत्तर : उपाधि डी डे. विडभावडभाव डे, वड उपाधि डी डे. २ॣ.

* प्रश्न : 'में शायक डूं' अे विडभावडभाव डे?

● उत्तर : 'शायक डूं' अे विडभाव नडीं, शायकका रागडिश्रित विकल्प वड उपाधि डे. शायक उपाधि नडीं डे. रागडिश्रित विकल्प शो आया वड उपाधि डे, शायक डे वड तो निराकुण डे. शायक शांतिरूप डे, आनंटरूप डे. रागडिश्रित विकल्प वड उपाधि डे. अे विकल्पसे डेदविशान करना. 'में शायक डूं, में आनंठ डूं,' अे सड विकल्प उपाधिरूप डे, डण वड डीयमें आते डे, डर उससे डेदशान करना 'ये में नडीं डूं'. शायक उपाधि नडीं डे. शायक सडश परिणति. शानकी, शायककी उपाधि नडीं, 'में डूं तो ये में डूं. ये नडीं डूं' तो विडक्त पर्याय डोता डे. विडक्त 'में स्वयं शायक डूं'. शायक स्वडभाव अनाडि अनंत शायक डैतन्य शो शायक डे ये 'में डूं'. डीयमें विकल्प आता डे 'में शायक' वड विकल्प डी डेरा स्वरूप

नहीं है। भीयमें आता है। उपाधिरूप है, आकुण्ठा है, विपरीत है तो भी भीयमें आता है। तो 'मैं तो निर्विकल्प तत्त्व हूँ'। ऐसी श्रद्धा बुद्धिसे, पडेले तो बुद्धिसे आते हैं, पर जैसे परिणति हो जाय के 'मैं ज्ञायक, ज्ञायक ही हूँ' ऐसी सज्ज परिणति जब होवे। तब ये यथार्थ भेदज्ञान होता है, परिणति होवे सज्ज, क्षण क्षण मैं ज्ञायक हूँ' ऐसी सज्ज परिणति होवे तो ही यथार्थ भेदज्ञान होता है। उपयोग पलट जाय तो निर्विकल्प स्वानुभूति भी इसमें होती है। उपयोग बाहर होता है, और भीतरमें तो स्वानुभूतिकी दशा तो अंतर्मुहूर्त की होती है। बाहर आवे तो भेदज्ञानकी धारा चलती है ज्ञायककी। पण ज्ञायककी परिणतिमें इसमें शांति, निर्विकल्पता, आनंद वो दूसरी बात है। वरु तो अपूर्व है, पण अंशे शांति, ज्ञायककी परिणति ऐसी सविकल्प दशामें भेदज्ञानकी धारामें भी रहती है, येतनका अस्तित्व ग्रहण करके उसको यथार्थ भेदज्ञान होता है। २७.

* प्रश्न : आत्माका स्वभाव नहीं है राग करनेका, तो वर्तमानमें क्यों राग होता है?

● उत्तर : ये अपने पुरुषार्थकी मंडता है, राग करनेका स्वभाव नहीं, स्वभावमें राग नहीं है। तो भी कर्म इसको पराणो नहीं कराता है, तो भी पुरुषार्थकी मंडतासे ऐसी परिणति पर्यायमें होती है। राग वर्तमान पर्यायमें राग पुरुषार्थकी मंडतासे, आंतिसे, अेकत्वबुद्धिसे राग होता है, पर्यायमें होता है। राग पर्यायमें होता है। स्वभाव-द्रव्यमें नहीं होता। २८.

* प्रश्न : वर्तमानमें तो राग है, परु भविष्यमें राग उत्पन्न न हो घसके लिये क्या करना?

● उत्तर : ज्ञायकको ग्रहण करके, 'राग मेरा स्वभाव नहीं है। मैं ज्ञायक-ज्ञाता ही हूँ'। ज्ञायकको ग्रहण करे यथार्थपणो, द्रव्य उपर दृष्टि करे, उसका ज्ञान करे, उसकी लीनता करे, पुरुषार्थसे मुक्तिका

માર્ગ જબ પ્રગટ હોવે તબ ભવિષ્યમેં રાગ નહીં હોગા. વીતરાગ દશા પ્રગટ હોવે તો રાગ નહીં હોતા. વીતરાગતાકા અંશ પ્રગટ હોવે, તો અસ્થિરતાકા રાગ હોતા હૈ, સમ્યગ્દર્શન હોતા હૈ તો અસ્થિરતાકા રાગ હોતા હૈ. સ્વામિત્વ બુદ્ધિકા રાગ, અનંતાનુબંધી કા રાગ છૂટ જાતા હૈ. સમ્યગ્દર્શન હોને પર અલ્પ અસ્થિરતા હોતી હૈ. વહ લીનતા, જબ લીનતાકી વૃદ્ધિ હો જાતી હૈ સ્વરૂપ પરિણતિ, મુનિદશા હોતી હૈ ઔર છટ્ટે-સાતમે ગુણસ્થાને ઝૂલતા હૈ, શ્રેણી ચડતે હૈ ઔર રાગકા ક્ષય હોતા હૈ. દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્ર તીનોંકી એકતા હોનેસે રાગકા ક્ષય હોતા હૈ. ૨૮.

* પ્રશ્ન : બહુ આકુળતા થાય છે કે વિકલ્પ બહુ આવે છે.

● ઉત્તર : આકુળતા નહીં, શાંતિ ને ધીરજથી કામ કરવાનું છે. પુરુષાર્થ કર્યા કરો ભેદજ્ઞાનનો ક્ષણે ક્ષણે, ક્ષણે ક્ષણે ન થાય તો જ્યારે થાય ત્યારે. પણ શાંતિ ને ધીરજ રાખવી. જેને અંદર ભાવના ઉઠી. આજ નહીં તો ગમે ત્યારે પણ તે પુરુષાર્થ કરે જ છૂટકો એવી ભાવના દેઢ રાખવી, રુચિ રાખવી તો એ પુરુષાર્થ કરવાનો જ છે. તો ઈ આકુળતા કરે નથી થવાનું. ધીરજ રાખવી, શાંતિ રાખવી. ૩૦.

જી બહેનશ્રી : સમ્યગ્દર્શન થયું તો એની સાથે ચારિત્ર ને બધું ચાલ્યું આવે છે. ચારિત્ર તો થવાનું જ છે. વિભાવમાં પણ જે રીતે દૃષ્ટિ જ એવી હોય કે દૃષ્ટિ સાથે જ્ઞાન આવે છે ને દૃષ્ટિ સાથે ચારિત્ર આવે છે. દૃષ્ટિ જ બધાને લાવે છે. ઈ જો ન લાવે તો સાચી દૃષ્ટિ જ નથી, પણ જોડાય છે વિકલ્પ સાથે એ નિર્મળ સ્વભાવમાં નથી. માટે ચૈતન્ય જુદો પડે ને આ વિભાવ ભાવ છે એ પણ મારું સ્વરૂપ નથી. એનાથી જુદો પડવા પ્રયત્ન કરે, મારું સ્વરૂપ શું છે? આત્માના દ્રવ્ય, ગુણ, પર્યાય કેવા છે. બધું સમજવા માટે પ્રયત્ન કરવું. આત્મામાં જ બધું ભર્યું છે. બહારમાં ક્યાંય નથી. એક આત્મામાં જ છે. બહાર નથી. એ સમજવા પ્રયત્ન કરે. મહિમાવંત આત્મા, જગતમાં એક મહિમાવંત હોય તો આત્મા જ છે. આત્મા અનુપમ છે. એની મહિમા

આવે. એની ભાવના થાય અને એની તરફ વળે તો 'હું જ્ઞાયક જ છું. આ કાંઈ બહારનું તે મારું સ્વરૂપ નથી'. આને કરવા માટે એની મહિમા કરી લેવી. દેવગુરુશાસ્ત્ર શું છે? એને વિચારવા પ્રયત્ન કરે. સાચું જ્ઞાન કરે અંદર (સ્વભાવ)ની મહિમા આવે અને વિભાવ-ભાવથી વિરક્તિ આવે છે. એમાં રસ અને એકત્વ થાય છે. બહારના પ્રસંગમાં રસ ઓછો થાય, આત્માનો રસ વધી જાય છે. ૩૧.

જય હો વિજય હો, ભગવતી માતનો જય હો

ચલ રે ચેતનદેવ

ચલ રે ચેતનદેવ, ચૈતન્ય દરબારમાં
 ચેતના તારી જગાડ રે, ચૈતન્ય રાજા તું રે...
 શાંત સ્વરૂપ તું, શાંતિ પ્રદાતા તું
 શાંત તારી મૂરત રાજ રે.....ચૈતન્ય રાજા તું રે
 મોહ-મમતાના મહેલો તું ન બાંધ રે,
 સમ્યક્ત્વના રોપ તું સ્તંભ રે....ચૈતન્ય રાજા તું રે
 કનક-કામિનીની જાળે ફસા ન તું
 ઓળખ તું આતમદેવ રે....ચૈતન્ય રાજા તું રે.

